

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

**ДЕНЬ ГІДНОСТІ
ТА СВОБОДИ
(21 листопада)**

Зміст

ВСТУП	3
День Гідності та Свободи	3
Окремі статті Конституції України (1996) на цю тему	4
Загальна декларація прав людини (1948)	5
ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ	5
Помаранчева революція	5
Передумови Помаранчевої революції.....	7
Причини Помаранчевої революції.....	7
Хронологія Помаранчевої революції.....	8
Самоорганізація періоду Помаранчевої революції.....	12
Символи й атрибутика Помаранчевої революції.....	14
Висновки.....	16
Революція Гідності (Євромайдан)	17
Передумови Революції Гідності.....	17
Причини Євромайдану / Революції Гідності.....	18
Основні етапи Євромайдану / Революції Гідності.....	19
Хронологія Євромайдану / Революції Гідності.....	19
Самоорганізація суспільства й ініціативи Революції Гідності.....	34
Символи Майдану.....	36
Висновки.....	38
ВИСЛОВЛЮВАННЯ ВІДОМИХ ІНОЗЕМЦІВ ПРО РЕВОЛЮЦІЮ ГІДНОСТІ	40
ВИСЛОВЛЮВАННЯ ВІДОМИХ УКРАЇНЦІВ ПРО РЕВОЛЮЦІЮ ГІДНОСТІ	41
ДОДАТОК 1	43
Рекомендовані фільми про Помаранчеву революцію.....	43
Рекомендована література про Помаранчеву революцію.....	44
Музичні та пісенні твори, популярні у період Помаранчевої революції.....	44
Вебресурси щодо Помаранчевої революції.....	44
ДОДАТОК 2	45
Рекомендовані фільми про Революцію Гідності.....	45
Рекомендована література про Революцію Гідності.....	46
Музичні та пісенні твори періоду Революцію Гідності.....	47
Вебресурси щодо Революції Гідності.....	47

Вступ

21 листопада 2021 року в Україні відзначають День Гідності та Свободи.

Цього дня з інтервалом у дев'ять років розпочалися два наймасовіші протести в сучасній Україні: у 2004 році – Помаранчева революція, у 2013-му – Революція Гідності.

Після перемоги Помаранчевої революції в листопаді 2005 року президент України Віктор Ющенко запровадив державне свято – День Свободи 22 листопада, яке скасував у грудні 2011 року Віктор Янукович. Після Революції Гідності 13 листопада 2014 року президент України Петро Порошенко підписав указ № 872/2014, згідно з яким 21 листопада відзначається як День Гідності та Свободи.

Цей день установлено «з метою збереження та донесення до сучасного та майбутнього поколінь інформації про доленосні події в Україні початку XXI століття, утвердження ідеалів свободи й демократії, а також віддання шани патріотизму та мужності громадян, які восени 2004-го й у листопаді 2013-го – лютому 2014 року стали на захист демократичних цінностей, прав та свобод людини і громадянина, національних інтересів нашої держави та її європейського вибору».

День Гідності та Свободи є не лише черговою пам'ятною датою в календарі, цей день символізує відданість України ідеалам і принципам побудови демократичної держави та ідеям свободи. Події, до яких приурочено День Гідності та Свободи, є одними з ключових моментів українського державотворення, знаковими точками консолідації народу та уособленням глибинних трансформацій суспільної свідомості.

Помаранчеву революцію спричинили разом із цілою низкою факторів масові брутальні фальсифікації та застосування адміністративного ресурсу під час президентської виборчої кампанії 2004 року. Ця революція стала маркером становлення й розвитку громадянського суспільства в Україні, його готовності обстоювати базові демократичні свободи та людську гідність, брати на себе відповідальність за власний вибір.

Завдяки Революції Гідності Україна отримала новий шанс для цивілізаційного вибору, руху до демократії, очищення від рудиментів тоталітарного й людиноненависницького комуністичного минулого. Однак, на відміну від подій

Помаранчевої революції, обстоювання власної гідності та свободи взимку 2013–2014 років коштувало Україні життя та здоров'я багатьох патріотів.

Народ України як ініціатор та учасник революційних подій виявив свою суб'єктність у формуванні майбутнього держави й утвердив вектор її розвитку як вільної демократичної європейської країни.

Гідність людини є однією з найважливіших особистісних цінностей, закріплених у багатьох правових актах, у тому числі міжнародних.

Відповідно до основних положень Конституції України **єдиним джерелом влади в Україні є народ**, який здійснює владу безпосередньо й через органи місцевого самоврядування. За народом України закріплено **право визначати та змінювати конституційний лад в Україні, а також право на свободу мирних зібрань**.

Окремі статті Конституції України (1996) на цю тему

Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 5. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Стаття 22. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Стаття 28. Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Стаття 39. Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Основні права та свободи людини закріплено в міжнародно-правових документах, зокрема в **Загальній декларації прав людини**.

Загальна декларація прав людини (1948)

Преамбула. Визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їхніх прав є основою свободи, справедливості та загального миру.

Стаття 19. Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне виявлення їх; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами й незалежно від державних кордонів.

Стаття 20 (1). Кожна людина має право на свободу мирних зборів та асоціацій.

Стаття 21 (1). Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників.

Стаття 21 (3). Воля народу має бути основою влади уряду; ця воля має виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитися при загальному й рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування.

Гідність та честь і право на самовизначення єднають борців за свободу та незалежність України різних часів: Української революції 1917–1921 років, повстанців 20–30-х років та бійців Української повстанської армії, учасників дисидентського руху, Революції на граніті, Помаранчевої революції, Революції Гідності.

Історичний контекст

Помаранчева революція

Помаранчева революція – це масові протести, спричинені разом з іншими факторами системними порушеннями виборчого законодавства на користь одного з кандидатів під час виборів президента України у 2004 році.

Основними конкурентами на президентських виборах були тодішній прем'єр-міністр Віктор Янукович і лідер опозиційного блоку «Наша Україна» Віктор Ющенко.

Передвиборча риторика В. Януковича будувалася навколо ідей посилення проросійського вектора зовнішньої політики України, захисту російської мови, надання їй статусу офіційної чи навіть другої державної та запровадження інституту подвійного громадянства для українців. Також активно просувалася ідея «Донбасу як годувальника України».

Віктор Ющенко виступав із проукраїнськими та проєвропейськими гаслами, які поєднував із тезами про збереження дружніх відносин із Росією. Також декларувалися гарантії дотримання основних демократичних свобод та боротьба з корупцією. Таким чином, уже до першого туру президентських виборів конкуренція між двома кандидатами чітко виявила протистояння двох геополітичних орієнтацій – проєвропейської та проросійської.

Протести розпочалися 21 листопада 2004 року та завершилися, на думку деяких дослідників, 3 грудня, коли Верховний Суд України, визнавши факт порушень під час проведення другого туру, оголосив про його повторне проведення. Однак акції на підтримку проведення чесних виборів тривали до моменту оголошення результатів переголосування другого туру – 28 грудня 2004 року.

Епіцентром подій стало середмістя Києва – майдан Незалежності та Хрещатик.

Ці події було названо Помаранчевою революцією через помаранчевий колір символіки виборчої кампанії кандидата в президенти Віктора Ющенко.

Учасники передвиборчої кампанії на підтримку кандидата в президенти Віктора Ющенко.
Світлина Василя Стефурака. Із сайту <http://www.kosivart.com>

Передумови Помаранчевої революції

1. «Багатовекторність», балансування між інтересами Росії та Заходу, відсутність чіткої політики, спрямованої на позбавлення економічної, політичної та ментальної залежності від Росії.
2. Інформаційна війна, яку розв'язала Росія, прагнучи зберегти свій вплив на Україну.
3. «Касетний скандал», пов'язаний з оприлюдненням записів щодо причетності президента Леоніда Кучми до вбивства журналіста «Української правди» Георгія Гонгадзе та до постачання українських систем радіорозвідки в Ірак.
4. Ізоляція України внаслідок «касетного скандалу» на міжнародній арені, що підштовхнуло президента Леоніда Кучму 2003 року до участі в інтеграційному утворі – Єдиному економічному просторі, який дав змогу РФ утримувати Україну у сфері свого впливу.
5. Утвердження олігархізації в Україні, що негативно позначилося на політичній та економічній ситуації в державі.

Причини Помаранчевої революції

1. Органи влади не створили умов для забезпечення вільного вияву думок і ведення передвиборчої агітації.
2. Загострення політичної напруженості напередодні та під час передвиборчої кампанії, яке змусило опозиційних діячів заявити, що в разі фальсифікації результатів виборів вони готові до організації масових протестів.
3. Агресивний характер передвиборчої агітації, розпочатої 3 липня 2004 року. Використання негативних агітаційних матеріалів, які часто видавалися за такі, що мають агітувати за певного кандидата, але насправді передбачали його дискредитацію. Здебільшого негативні агітаційні матеріали було спрямовано проти Віктора Ющенка.
4. Отруєння Віктора Ющенка 5 вересня 2004 року – в розпал передвиборчої кампанії, що вніможливило ефективне ведення агітації протягом чотирьох тижнів напередодні першого туру виборів.
5. Суспільні настрої, які свідчили про недовіру громадян до влади¹.

¹Соціологічна служба Українського центру економічних і політичних досліджень імені О.Разумкова перед початком виборчої кампанії (28 травня – 3 червня 2004 року) звернулася до виборців із проханням дати прогнозу оцінку рівня фальсифікацій. 8% опитаних заявили, що вибори пройдуть демократично, а 22,2% – переважно демократично, лише з незначним застосуванням адміністративного ресурсу та «брудних» політичних технологій. 20,4% громадян вважали, що вибори будуть недемократичними, а 29,2% – що вони пройдуть переважно недемократично, з масштабним застосуванням адмінресурсу та «брудних» політтехнологій. На запитання «Якими будуть результати президентських виборів, оголошені ЦВК?» соціологи одержали такі відповіді: 8,6% – оголошені результати відбиватимуть реальне голосування виборців; 39,6% – вибори будуть частково фальсифікованими, але

6. Масштабні фальсифікації як на виборчих дільницях, так і в Центральній виборчій комісії, очолюваній Сергієм Ківаловим.

Хронологія Помаранчевої революції

Акціям протесту, які розпочалися у день проведення другого туру президентських виборів, передували численні порушення, зафіксовані спостерігачами на виборчих дільницях **31 жовтня 2004 року** під час першого туру. Ішлося зокрема про присутність на виборчих дільницях сторонніх осіб, що втручалися у процес голосування або керували ним, перевищення кількості бюлетенів порівняно з кількістю зареєстрованих виборців або, навпаки, брак бюлетенів, повторне видавання бюлетенів на деякі виборчі дільниці, включення виборців у списки в день голосування, голосування за відкріпними талонами тощо (Заключний звіт ОБСЄ/БДІПЛ 2005 року).

За результатами підрахунку голосів у другий тур перегонів вийшли Віктор Ющенко (39,87 %) та Віктор Янукович (39,32 %).

Ці результати виборів продемонстрували поляризованість українського суспільства за політичною та географічною ознаками: проєвропейський кандидат переміг у восьми західних і восьми центральних областях України, тоді як проросійський став переможцем у трьох південних і п'яти східних областях, а також в Автономній Республіці Крим і Севастополі.

21 листопада відбувся другий тур виборів. Оскільки влада не реагувала на численні порушення під час першого туру, опозиція закликала своїх прихильників вийти на мітинг. Увечері 21 листопада 2004 року на Майдані зібралися близько 30 тисяч киян.

22 листопада о 4-й годині ранку протестувальники почали встановлювати намети. Протягом наступної доби наметове містечко розрослося приблизно до 400 наметів, розміщених по всьому Хрещатику аж до Бессарабської площі. Навколо містечка встановили огорожу. Штаб Віктора Ющенка організував пряму супутникову трансляцію з Майдану, чим одразу скористалися провідні світові телеканали. Панорама київського Майдану потрапила в поле зору багатьох країн світу.

це істотно не вплине на результат їх; 28,4 % – масштаби фальсифікацій під час виборів істотно вплинуть на результат (джерело: 25 років незалежності, с. 285–286).

Наметове містечко у середмісті Києва. Із сайту <https://news.tochka.net>

Позачергова сесія Київської міської ради висловила недовіру Центральній виборчій комісії (ЦВК) та звернулася до Верховної Ради з проханням не визнавати попередні результати підрахунку голосів. Одночасно Київська міська державна адміністрація зобов'язала Київську міську державну адміністрацію забезпечити належні умови для проведення масових акцій у Києві та охорону громадського порядку.

Того самого дня ще до оголошення офіційних результатів голосування президент Росії Володимир Путін привітав Віктора Януковича з перемогою.

23 листопада під час пленарного засідання Віктор Ющенко присягнув на вірність народові України.

На столичному майдані Незалежності та в багатьох обласних центрах на підтримку Віктора Ющенко почалися багатолюдні мітинги та страйки, зокрема у вищих навчальних закладах. Паралельно влада в тих областях, де переміг В. Янукович, намагалася зібрати провладні мітинги. Кількість їхніх учасників була відносно незначною. Винятком став Харків, де обласному штабу В. Януковича вдалося організувати мітинг за участі від 50 до 80 тисяч осіб. Нерідко траплялося, що примусово зібрані на провладні мітинги громадяни після закінчення їх приєднувалися до масових заходів опозиції. Мітинги в областях, в яких переміг В. Ющенко, були численнішими.

24 листопада вночі біля стадіону «Динамо» в Києві почалося розгортання наметового містечка прихильників Януковича.

ЦВК оголосила результати: Віктор Янукович здобув 49,46 % голосів, а Віктор Ющенко – 46,61 %. Ці результати суперечили опитуванням Національного екзит-полу, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології та Центром Разумкова, який показав, що Ющенко отримав 53 % голосів, а Янукович – 44 %².

Того дня прихильники Ющенко зайняли «Український дім» у Києві. Штаб Віктора Ющенко почав оскарження у судах різного рівня результатів виборів щодо ряду округів і дільниць.

Голова Верховної Ради Володимир Литвин оголосив, що жоден державний орган не має повноважень скасовувати результати виборів. Леонід Кучма заявив про те, що силу проти мітингарів застосовано не буде, та закликав усі сторони шукати вихід із ситуації.

Речник Міністерства закордонних справ Маркіян Лубківський від імені дипломатичного корпусу України заявив про підтримку Віктора Ющенко.

25 листопада опозиція створила Комітет національного порятунку, який звернувся до народу із закликом стати на захист Конституції України 1996 року, а також оголосив про створення Народної самооборони, яка разом з органами внутрішніх справ України та СБУ мала забезпечити правопорядок у державі.

Протестувальники зайняли Будинок Федерації профспілок України, в якому розмістився Комітет національного порятунку, та Міжнародний центр культури і мистецтв Федерації профспілок України (так званий Жовтневий палац).

Верховний Суд України заборонив Центральній виборчій комісії офіційно оприлюднювати результати виборів до кінця розгляду судом скарги щодо оголошення ЦВК Віктора Януковича президентом України.

26 листопада прихильники Віктора Ющенко заблокували проїзд до будинків президентської адміністрації, Кабінету Міністрів та Верховної Ради України.

На ініціативу президента Польщі Александра Квасневського в Маріїнському палаці відбувся круглий стіл, в якому взяли участь Леонід Кучма, Віктор Ющенко, Віктор Янукович, Александр Квасневський, президент Литви Валдас Адамкус, Верховний представник Європейського Союзу з питань безпекової та зовнішньої політики Хав'єр Солана, Генеральний секретар ОБСЄ Януш Кубіш та голова Держдуми Росії Борис Гризлов. Проте жодного рішення ухвалено не було.

Того ж самого дня на площі перед залізничним вокзалом у Києві пройшов мітинг привезених переважно зі східних областей України прихильників Януковича, на якому він охарактеризував події, що відбуваються, як конституційний переворот. У мітингу взяли участь кілька десятків тисяч людей.

27 листопада відбулося позачергове засідання Верховної Ради України (ВРУ), під час якого голосами 255 народних депутатів результати другого туру президентських виборів було визнано нечинними, оскільки вони відбувалися з

²Остаточні результати Національного екзит-полу 2004 року в другому турі виборів президента України (за даними обробки оригіналів анкет опитування) від фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва (dif.org.ua).

порушеннями виборчого законодавства. Депутати висловили недовіру Центральній виборчій комісії. Того дня протести в столиці були наймасовішими: за оцінками МВС і міжнародних спостерігачів, у середмісті Києва близько 1,5 мільйона маніфестантів проти дій влади.

Було розгорнуто наметові містечка в багатьох обласних центрах України.

28 листопада на Луганщині у Сєвєродонецьку відбувся так званий Всеукраїнський з'їзд депутатів Верховної Ради АР Крим і місцевих рад усіх рівнів (або Всеукраїнський з'їзд народних депутатів місцевих рад). У заході взяли участь 3576 делегатів, які представляли, за словами чільника з'їзду та голови Луганської обласної ради Віктора Тихонова, місцеві органи влади всіх рівнів з усіх областей. Насправді ж у заході взяли участь представники східних, південних та деяких центральних областей, у тому числі Київської та міста Києва. На з'їзді були присутні Віктор Янукович, голова Харківської обласної держадміністрації Євген Кушнарєв і голова Донецької облради Борис Колесников. Було ухвалено резолюцію про визнання В. Януковича президентом України відповідно до результатів, оголошених ЦВК. Окрім цього, учасники заявили, що в разі приходу до влади Ющенка «залишають за собою право на адекватні дії із самозахисту інтересів громадян» аж до «проведення референдуму з питань можливої зміни адміністративно-територіального устрою України»

Надвечір Києвом ширяться чутки про можливий силовий розгін Майдану.

1 грудня Верховна Рада України висловила недовіру урядові Віктора Януковича та постановила сформувати уряд народної довіри. Рішення підтримали 229 депутатів.

3 грудня Верховний Суд України (ВСУ) ухвалив рішення про визнання нечинними результатів другого туру президентських виборів 21 листопада та постановив, що 26 грудня 2004 року має відбутися повторне голосування.

8 грудня Верховна Рада України проголосувала компромісний пакет змін до Конституції, відповідно до яких із 1 січня 2006 року Україна трансформувалася з президентсько-парламентської у парламентсько-президентську республіку. Закон передбачав посилення ролі парламенту, якому передали додаткові важелі впливу на формування виконавчої влади.

26 грудня відбулося повторне голосування щодо виборів президента України. Напередодні для забезпечення дотримання виборчого законодавства з Центральної та Західної України у східні й південні області, АР Крим та Севастополь вирушили тисячі волонтерів для роботи офіційними спостерігачами та у складі дільничних виборчих комісій.

28 грудня було оброблено 100 % протоколів. Згідно з оприлюдненими даними Віктор Ющенко набрав 51,99 % голосів виборців, Віктор Янукович – 44,19 %.

10 січня 2005 року Центральна виборча комісія оголосила офіційні результати виборів, однак через розгляд скарг штабу В. Януковича у ВСУ

постанову Центральної виборчої комісії було опубліковано лише 20 січня 2005 року.

23 січня відбулася інавгурація Віктора Ющенка на врочистому засіданні Верховної Ради. Після цього новообраний президент виступив на майдані Незалежності, де у присутності 59 офіційних зарубіжних делегацій та майже 500 тисяч людей пройшла друга частина інавгурації.

За даними соціологів, у подіях Помаранчевої революції взяли участь понад 6,6 млн громадян³.

Самоорганізація періоду Помаранчевої революції

Під час Помаранчевої революції українське суспільство продемонструвало здатність до самоорганізації. Життєдіяльність наметового містечка та побут активістів в Українському домі, за які відповідали «польові командири Майдану», зокрема Андрій Парубій і Тарас Стецьків, забезпечувалися також завдяки небайдужим громадянам, які організували збір коштів, постачання продуктів і теплого одягу для майданівців та надання їм місць для ночівлі.

Серед громадських ініціатив одну з провідних ролей під час Помаранчевої революції відіграла організація «Пора!», утворена ще на початку 2004 року з метою контролю виборчих процесів.

³Бекешкіна І. Постреволюційні зміни суспільної свідомості й нові проблеми розбудови демократії та громадянського суспільства в Україні // Українське суспільство 1994–2005. Динаміка соціальних змін / Київ: Інститут соціології НАНУ, 2005. С. 40.

Агітаційні листівки на майдані Незалежності під час Помаранчевої революції. Київ, листопад 2004 року. ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного. Із сайту <https://old-tdkffa.archives.gov.ua/News/15.08.2018/index.php>

Символи й атрибутика Помаранчевої революції

25 жовтня 2004 року на сайті «Майдан» (maidan.org.ua) було оприлюднено повідомлення, в якому вперше з'явилося визначення «Помаранчева революція». Саме так дописувач із ніком «КМ» назвав заклик громадської ініціативи «Помаранчева стрічка» провести так званий помаранчевий тиждень. Доволі швидко цей заклик поширився інтернет-ресурсами. Учасники ініціативи сприяли тому, що офіційний колір передвиборчої компанії Віктора Ющенка став найпотужнішим і самодостатнім елементом агітації.

Окрім стрічок, з інших атрибутів помаранчевого Майдану використовували помаранчеві прапори з логотипом партії «Наша Україна» у вигляді підкови зі знаком оклику й написом «Так», наліпки, плакати, а також елементи одягу помаранчевого кольору: накидки (дощовики), хустки, шарфи тощо.

Хустина учасника Помаранчевої революції. Із фондів НМРГ

Поширеними під час Помаранчевої революції гаслами стали «Разом нас багато, нас не подолати!», «Свободу не спинити», «Разом – сила!» та ін.

Засобом боротьби з агітацією, яку здійснювали провладні масмедіа, були наліпки «Вони брешуть». Їх розробив член «Пори», на той момент студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка Антон Кушнір.

Барабанщики Помаранчевої революції. Із сайту <https://news.tochka.net>

Оригінальним виявом творчого духу Майдану стали «барабанщики революції» – група людей, які навпроти будівлі Кабінету Міністрів України стукали в металеві бочки, що залишилися в Маріїнському парку після мітингів прихильників Януковича.

Одним з яскравих символів Майдану була «баба Параска» – жителька Тернопільщини Параска Королук, яка активно підтримувала Віктора Ющенка.

Символом Помаранчевої революції стали також написи на колонах Головоштамту на майдані Незалежності. Після революції всі колони на висоту людського зросту було вкрито автографами. Згодом більшість їх знищили, збереглося лише кілька десятків: «Буковина за Ющенка», «Покуття – ТАК!», «Путин, отдай хлеб», «Президент, канай на Москву», «Місце яйцетанання в Януковича», «Троєщина – ТАК!» тощо.

Висновки

1. Помаранчева революція 2004 року сприяла утвердженню України як самостійної держави на колишньому пострадянському просторі. Це стало одним з основних позитивних наслідків подій осені та зими 2004 року.
2. Події Помаранчевої революції дали істотний поштовх зростанню національної свідомості громадян України.
3. Помаранчева революція засвідчила розвиток в Україні громадянського суспільства як основного рушія демократичних перетворень у державі. Завдяки протестам кінця 2004 року суспільство усвідомило важливість таких цінностей, як свобода слова, політичні та громадянські свободи.
4. Помаранчева революція сприяла демократизації країни, поліпшенню іміджу України на міжнародній арені, особливо в перші роки після своєї перемоги.
5. Помаранчева революція вплинула на збільшення економічної свободи в державі.

22 листопада 2005 року в першу річницю Помаранчевої революції президент Польщі Александр Квасневський назвав події 2004 року «революцією власної гідності».

Утім, уже за п'ять років експерти почали говорити про незавершеність та нереалізованість тих завдань, які поставила Помаранчева революція. Ішлося про ситуацію, що склалася у сфері державної влади, – втрату владними структурами контролю над процесами у країні, безвідповідальність чиновників. До негативних моментів експерти також віднесли зневіру людей щодо своєї здатності впливати на суспільно-політичні процеси, розчарування в демократії, поляризацію українського суспільства на «схід» і «захід». Збільшився рівень корупції, погіршилася ситуація з дотриманням законів. У 2009 році більшість експертів вважали, що події, аналогічні Помаранчевій революції, можливі у віддаленій перспективі, але не найближчим часом.

Більше про Помаранчеву революцію можна дізнатися з документальних фільмів, літератури та вебресурсів (**Додаток 1**).

Революція Гідності (Євромайдан)

Революція Гідності / Євромайдан – масовий громадянський протест, який тривав 94 дні з 21 листопада 2013 року до 22 лютого 2014 року. Його було спричинено різкою зміною зовнішньополітичного курсу та вектора розвитку держави, згодом до причин додалися незаконні / антиконституційні дії влади.

Епіцентром подій стали столичний майдан Незалежності та прилеглі вулиці – Хрещатик, Михайла Грушевського, Інститутська.

Термін «Євромайдан», за деякими даними, було вперше вжито в соцмережах 21 листопада 2013 року. Уже 22 листопада його активно використовували в медійному просторі на позначення протестів проти відмови від підписання Угоди про асоціацію України з ЄС.

Термін «Революція Гідності» вперше озвучив Олег Тягнибок 8 грудня 2013 року зі сцени Майдану на вічі.

Передумови Революції Гідності

1. Розчарування суспільства через політичні конфлікти всередині «помаранчевої» команди й відсутність системного підходу та прогресу в реформуванні держави.
2. Посилення впливу олігархічних структур на політичні процеси в Україні.
3. Повернення країни під цілковитий вплив Росії з моменту обрання Віктора Януковича президентом України у 2010 році.
4. Скасування політичної реформи 2004 року та відновлення президентсько-парламентської моделі управління в Україні, що призвело до фактичної узурпації влади В. Януковичем.
5. Ухвалення 5 червня 2012 року Верховною Радою України Закону «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI (так званого закону Ківалова–Колесніченка), який істотно розширив використання регіональних мов, передусім російської, провокуючи поляризацію українського суспільства за регіональним принципом.
6. Підписання так званих Харківських угод, за якими перебування флоту Російської Федерації в Криму та Севастополі подовжено було на 25 років із можливою пролонгацією ще на 5 років.
7. Зростання рівня корупції.

8. Безправність громадян перед чиновниками та безкарність представників влади та їхнього оточення
9. Занепад української економіки, зменшення золотовалютних запасів, розкрадання активів держави «сім'єю» Януковича, заблокування фінансування з боку Міжнародного валютного фонду, що для режиму Януковича актуалізувало питання термінового отримання кредиту для «латання дірок» в економіці.
10. Придушення демократичних прав і свобод, через що, за даними організації «Freedom House», Україна часів Януковича повернулася до категорії «частково вільної» країни, якою вона була до Помаранчевої революції.
11. Зростання кількості протестних акцій упродовж президентства Віктора Януковича: Податковий майдан у листопаді-грудні 2010 року – спроба підприємців відстояти свої права; Мовний майдан у липні-серпні 2012 року – масові протести проти ухвалення «закону Ківалова–Колесніченка»; протести у Врадіївці, спричинені свавіллям представників правоохоронних органів у червні-липні 2013 року.
12. Одним із ключових елементів, який міг призвести до рішучих змін, була Угода про асоціацію України з Європейським Союзом. Її підписання мало сприяти приведенню норм українського законодавства у відповідність до європейських вимог, запровадженню системних реформ, остаточному затвердженню проєвропейського курсу та зменшенню впливу Росії. Ідею європейської інтеграції підтримували 42 % громадян України проти 31 %, що виступали за Митний союз із Російською Федерацією.

Причини Євромайдану / Революції Гідності

1. Призупинення підготовки підписання Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною й відновлення діалогу щодо співпраці в межах Митного союзу відповідно до оприлюдненого 21 листопада 2013 року Кабінетом Міністрів України розпорядження № 905-р «Питання укладання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їх державами – членами, з іншої сторони».
2. Підтвердження Віктором Януковичем під час Вільнюського саміту Східного партнерства, який відбувався 28–29 листопада 2013 року, відмови від підписання Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі з ЄС через політичний тиск із боку Кремля.
3. Силовий розгін у ніч на 30 листопада 2013 року спецпідрозділом МВС «Беркут» мітингувальників, які з 21 листопада перебували на столичному майдані Незалежності на знак незгоди з рішенням керівництва країни.

Основні етапи Євромайдану / Революції Гідності

1. 21–29 листопада 2013 року – протести, спричинені рішенням уряду про відмову підписати Угоду про асоціацію України з ЄС.
2. 30 листопада 2013 року – 18 січня 2014 року – «мирне протистояння», розгортання протестних акцій у Києві та регіонах, учинення репресивних дій із боку силових структур.
3. 19–29 січня 2014 року – «силове протистояння», спричинене реакцією мітингувальників на ухвалені Верховною Радою України 16 січня закони, які значно обмежували свободи громадян та збільшували права правоохоронних структур. Перші загиблі протестувальники на вулиці Михайла Грушевського.
4. 30 січня – 17 лютого – «силова рівновага з ознаками деескалації», звільнення протестувальниками адміністративних будівель у Києві.
5. 18–20 лютого – «збройна ескалація» – остання хвиля «силового протистояння» з використанням вогнепальної зброї проти мітингарів.

Хронологія Євромайдану / Революції Гідності

Перший етап

21 листопада 2013 року, задовольняючи позов Київської міської державної адміністрації до Всеукраїнської громадської організації «Коаліція учасників Помаранчевої революції», громадського руху «Українська патріотична альтернатива» та Всеукраїнської суспільної організації «Православний вибір», які планували проведення заходів до дев'ятої річниці Помаранчевої революції, Окружний адміністративний суд Києва ухвалив постанову про заборону встановлення на майдані Незалежності, Хрещатику та Європейській площі малих архітектурних форм у вигляді наметів, кіосків, навісів, у тому числі тимчасових та пересувних, із 22 листопада 2013 року до 7 січня 2014 року.

Проте на знак незгоди з рішенням уряду про відмову від підписання Угоди про асоціацію України та ЄС на столичному майдані Незалежності ввечері 21 листопада почали збиратися люди. Першою вийшла журналістка «5 каналу» Інна Неродик зі своєю подругою Ольгою Їжик. Запис про це журналістка залишила на своїй сторінці у мережі «Фейсбук»: «Пішла на революцію. Нікого нема...» Уже за 15–20 хвилин до колеги приєдналися інші журналісти – Олександр Аргат, Ольга Сніцарчук, Влад Содель та Сергій Гришин. О 19:55 запис із закликом до всіх небайдужих вийти на Майдан і зустрітися там о 22:30 зробив на своїй фейсбук-сторінці журналіст Мустафа Наєм. Про намір вийти на Майдан повідомив у фейсбуку народний депутат Андрій Парубій.

За інформацією «Української правди» ближче до півночі на головній площі Києва зібралося близько 1500 людей із прапорами України та Євросоюзу. Від майдану Незалежності вони [вирушили на Банкову](#), яку заблокували силовики. Заспівавши гімн України під Адміністрацією президента, люди повернулися на центральну площу. Частина з них залишилася на майдані Незалежності до ранку, тим самим заявивши, що протест буде безстроковим. Маніфестантів підтримали деякі опозиційні політики, які також вирішили чергувати вночі на Майдані з метою захисту людей.

Якщо під час Помаранчевої революції основним засобом мобілізації та комунікації був мобільний зв'язок, то одну з провідних ролей в організації Майдану листопада 2013-го – лютого 2014 року відіграли соціальні мережі.

Інформація про протест у Києві поширилася по всій Україні. Того ж вечора на знак солідарності з київським Майданом на площі міст вийшли жителі Львова, Луцька, Дніпра, Ужгорода, Івано-Франківська, Вінниці.

У ніч на 22 та вдень **22 листопада** протестні акції розпочалися у Харкові, Хмельницькому, Житомирі, Миколаєві, Одесі, Рівному, Кіровограді, Сумах, Луганську, Чернівцях, Черкасах, Чернігові.

Мітинг на майдані Незалежності 21 листопада 2013 року на підтримку підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Світлина Гліба Гараніча. Із сайту <https://www.radiosvoboda.org>

Увечері 22 листопада на мітингу в Києві зібралися вже близько 5 тисяч осіб. Тоді вперше пролунало гасло «Україна – це Європа». Схожі лозунги лунали у Чернівцях, на акції в Харкові люди вийшли з плакатом «Україна – це частина Європи», а в Донецьку – «Я – за Євросоюз».

Увечері 22 листопада на мітингу в Києві зібралися вже близько 5 тисяч осіб. Тоді вперше пролунало гасло «Україна – це Європа». Схожі лозунги лунали у Чернівцях, на акції в Харкові люди вийшли з плакатом «Україна – це частина Європи», а в Донецьку – «Я – за Євросоюз».

Цього ж дня у Львові більш ніж сотня студентів зібралися перед будівлею обласної адміністрації на знак протесту проти урядового рішення та оголосили про створення страйкового комітету. Молодь підтримали викладачі та керівництво міста.

24 листопада о 12:00 прибічники євроінтеграції організували в Києві ходу «За європейську Україну» від Хрещатика до Європейської площі. На акції, за даними організаторів, зібралися понад 100 тисяч громадян. Це був найбільший мітинг із часів Помаранчевої революції. Паралельно з ним на ініціативу Партії регіонів та «Українського вибору» на Михайлівській площі йшов провладний мітинг за участі 21 тисячі осіб, переважно бюджетників.

Удень біля будівлі Кабінету Міністрів України сталися сутички між спецпризначенцями та представниками ВО «Свобода». За словами очевидців, які перебували під Кабміном, сутичку було спровоковано тітушками, які кинули в силовиків кілька вибухових пакетів.

Ближче до вечора на Європейській площі постало наметове містечко прихильників євроінтеграції. Комендантом містечка було обрано Андрія Парубія. Силовики намагалися «зачистити» табір мітингувальників, почалися сутички, під час яких правоохоронців відтіснили до готелю «Дніпро».

Акції з вимогою підписати Угоду про асоціацію з ЄС відбулися також у багатьох країнах світу, де жили українці. Зокрема українська діаспора Італії, Франції, Німеччини, Великої Британії, Чехії, Польщі, США та Канади 23–24 листопада організувала мітинги, на яких люди висловлювалися на підтримку Євромайдану та виступали за укладення Угоди про асоціацію.

26 листопада студенти низки вищих навчальних закладів із різних міст України оголосили страйк проти скасування підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

26–28 листопада у Києві відбулися попереджувальні студентські страйки та мітинги. 27 листопада 15-тисячна колона студентів вирушила до Адміністрації президента, щоб вручити звернення з вимогою підписати Угоду про асоціацію.

29 листопада 2013 року під час Вільнюського саміту Східного партнерства президент України Віктор Янукович відмовився від підписання Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі з ЄС. Це рішення викликало розчарування офіційних представників Європейського Союзу.

Увечері парламентська опозиція та зокрема її лідери Арсеній Яценюк, Олег Тягнибок і Віталій Кличко виступили зі сцени на майдані Незалежності, заявивши

про намір вимагати розпуску парламенту, відставки уряду та змусити Віктора Януковича підписати Угоду про асоціацію до 15 березня 2014 року. Після 20-ї години політики пішли з Майдану, на якому залишилися кілька сотень маніфестантів, у тому числі чимало студентів із київських вишів.

Другий етап

Переломним моментом мирних протестів 2013 року стали події на світанку **30 листопада** в Києві. Бійці спецпідрозділу МВС «Беркут» близько 4-ї ранку жорстоко побили кілька сотень людей біля монумента Незалежності у середмісті столиці. Спецпризначенці скидали людей на землю з постамента, завдавали ударів ногами та кийками, тягли по землі й переслідували за межами Майдану. Частина протестувальників, рятуючись від побиття, знайшла прихисток у стінах Михайлівського Золотоверхого монастиря. До 4:30 мітингувальників було повністю витіснено з майдану Незалежності.

Офіційною причиною розгону Євромайдану назвали підготовчі роботи з установаження традиційної новорічної ялинки в центрі Києва.

Побиття мітингувальників біля монумента Незалежності у ніч на 30 листопада 2013 року. Із сайту <https://lb.ua/society/2>

За лічені години українськими та світовими ЗМІ розлетілося відео, на якому було зафіксовано невинуватене застосування сили щодо мирних людей.

Удень, дізнавшись про кривавий розгін, кияни зібралися на Михайлівській площі на стихійний мітинг із вимогами покарати винних у побитті й відсторонити

від влади Віктора Януковича та його оточення. До мітингарів завітали посли країн ЄС і чільник представництва ЄС в Україні Ян Томбинський. В. Янукович у зверненні на офіційному сайті заявив про те, що засуджує дії спецпризначенців, які «призвели до силового протистояння та страждань людей». Андрій Парубій повідомив про формування загонів самооборони, які мають не допустити «Беркут» на Михайлівську площу.

1 грудня біля пам'ятника Тарасові Шевченку в Києві відбувся мітинг, після якого учасники маршем рушили до майдану Незалежності. За різними даними, участь у марші взяли від 500 тисяч до 1 мільйона осіб з усієї України.

Міліція мала звільнити майдан Незалежності, на якому з цього моменту почало розростатися чимале наметове містечко. Металеву конструкцію новорічної ялинки («йолки», як її у телевиступі 3 грудня 2010 року назвав Віктор Янукович) прикрасили національною символікою та плакатами, перетворивши символ насильства на знак спротиву насильству.

На вулиці Банковій неподалік від Адміністрації президента відбулися сутички між мітингарями та «Беркутом», під час яких потерпіли зокрема українські та іноземні журналісти.

Мітинг на майдані Незалежності 1 грудня 2013 року. Світлина Олексія Белюсенка. Із колекції НМРГ

Цього ж самого дня протестувальники зайняли приміщення Київської міської ради та Будинок Федерації профспілок України, де розмістився

новостворений Штаб національного спротиву. Рух Хрещатиком було перекрито. Там постало наметове містечко.

У відповідь на дії протестувальників влада почала збирати провладні мітинги: у Маріїнському парку розташувалися учасники Антимайдану.

Після подій 1 грудня у середмісті столиці почалося своєрідне позиційне протистояння між протестувальниками та владою. Багатьом це нагадувало події Помаранчевої революції.

8 грудня на велелюдному масовому мітингу, відомому як «марш мільйона», громадяни вирішили продовжувати боротьбу. Увечері в Києві було звалено пам'ятник Леніну на бульварі Тараса Шевченка. Ця подія започаткувала окреме явище – «ленінопад» в усіх регіонах країни. Він мав символічне значення та свідчив про остаточний розрив із тоталітарним радянським минулим.

10 грудня було ініційовано перемовини у форматі круглого столу між Януковичем та представниками політичної опозиції. Роль умовних арбітрів мали відіграти три президенти сучасної України – Леонід Кравчук, Леонід Кучма і Віктор Ющенко.

У ніч **на 11 грудня** сталася ще одна спроба розгону Майдану, а також штурм будівлі КМДА силовиками. На Майдані залишалися лише кілька сотень протестувальників. У момент, коли наметове містечко оточили внутрішні війська, до Майдану долинули звуки дзвонів Михайлівського Золотоверхого монастиря – вперше за вісім століть від часів татаро-монгольської навали вони били на сполох, скликаючи містян на допомогу. За годину на оборону Майдану, в тому числі завдяки соцмережам, мобілізувалися тисячі киян, тож силовики були змушені відступити. Для захисту Майдану від повторного штурму активісти почали посилювати барикади, зокрема на вулицях Михайла Грушевського, Інститутській та Хрещатику.

13 грудня Віктор Янукович уперше погодився сісти за круглий стіл із лідерами опозиції: Арсенієм Яценюком, Віталієм Кличком та Олегом Тягнибоком. Зустріч відбувалася у палаці «Україна». Під час перемовин ішлося про загрозу силового розв'язання конфлікту й відставку уряду Миколи Азарова. Президент заперечив можливість силового сценарію та заявив про мораторій на силові дії, але дав зрозуміти, що відставку прем'єр-міністра України Азарова не ініціюватиме. Перебіг зустрічі не транслював жоден загальноукраїнський канал.

14 грудня на Європейській площі відбувся провладний мітинг, в якому взяли участь від 30 до 60 тисяч осіб.

15 грудня опозиція оголосила про проведення чергового віча, яке назвали Днем Гідності. Основним завданням акції було не допустити підписання Януковичем угоди про вступ до Митного союзу.

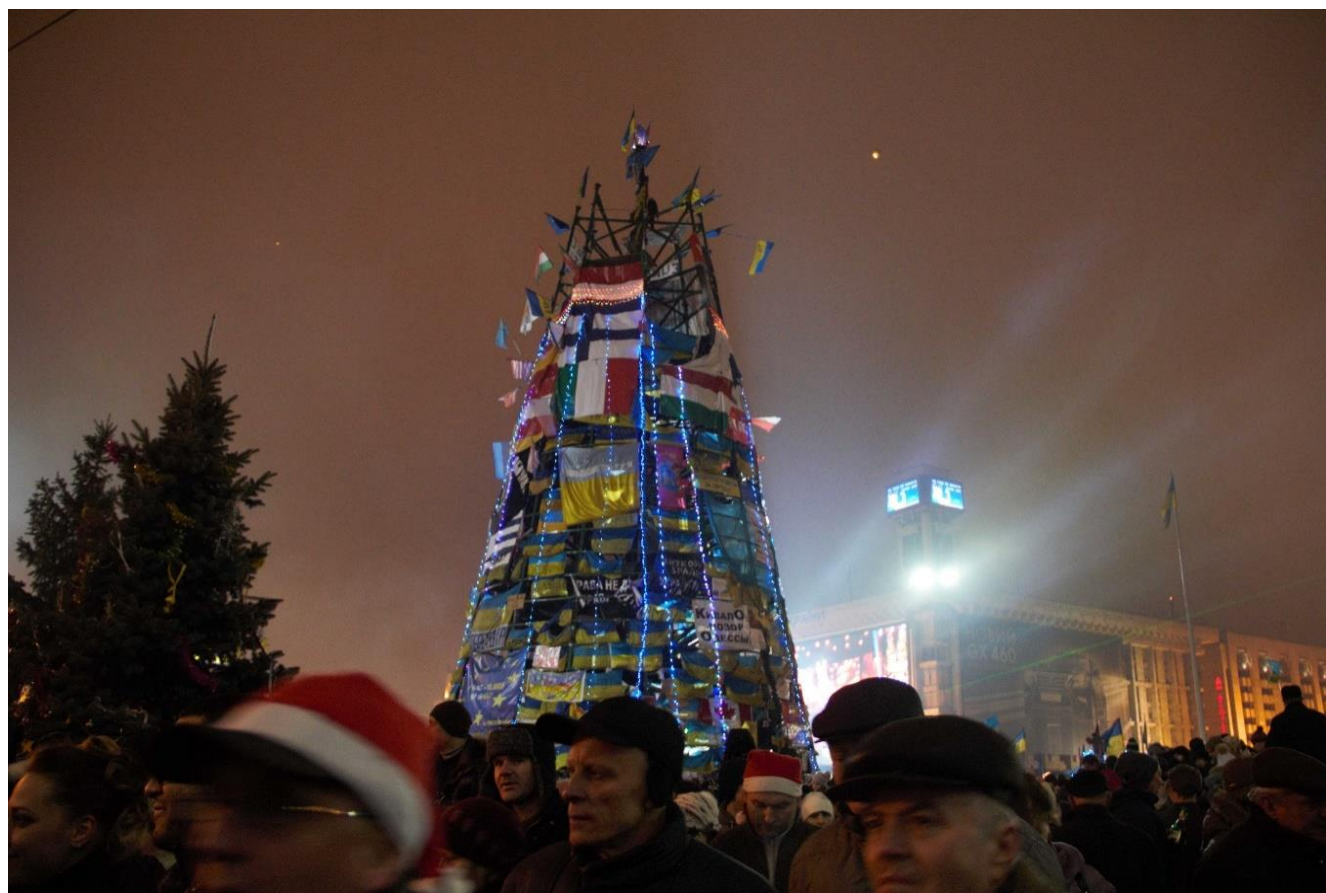
22 грудня в неділю на вічі, що проходило на майдані Незалежності, було прийнято рішення про створення Всеукраїнського об'єднання «Майдан», до якого ввійшли як лідери опозиції, так і відомі лідери громадської думки – Сергій Квіт, Віталій Портников, Ірена Карпа, Сашко Положинський та інші. У резолюції

об'єднання йшлося зокрема про розгортання широкої мобілізаційної роботи з організації спротиву режимові Януковича в усіх областях України.

29 грудня напередодні Нового року відбувся мирний автопробіг до Межигір'я з метою привернути увагу керівництва держави до вимог протестувальників. Учасники акції вирушили до будинків Віктора Януковича, Миколи Азарова та Віктора Медведчука.

У ніч із **31 грудня на 1 січня 2014 року** на столичному майдані Незалежності було святкування Нового року. Вечір розпочався з різдвяного вертепу, сценарій якого написав казкар і телеведучий Сашко Лірник. До 500 тисяч осіб одночасно заспівали гімн України. Новорічної ночі до святкування, за словами Степана Кубіва, політика та коменданта Будинку профспілок, долучилися близько 2 мільйонів осіб. Зустріч Нового року на Майдані стала наймасовішим за всю історію святкуванням Нового року на головній площі столиці України.

16 січня у Верховній Раді переважно силами депутатів від Партії регіонів і комуністів ухвалили пакет законів, які суттєво обмежували права громадян на протест. Суспільство відразу охрестило їх «диктаторськими». Ці закони, спрямовані проти фундаментальних громадянських свобод – свободи вияву поглядів, мирних зібрань, об'єднань, цілковито звільняли від відповідальності причетних до кривавих подій на Євромайдані та створювали правові підстави для запровадження цензури й переслідування незгодних із діями влади.

Новий рік на майдані Незалежності. Світлина Богдана Пошивайла. Із колекції НМРГ

Основними положеннями «диктаторських законів» були запровадження кримінальної відповідальності за екстремістську діяльність як спроба приборкати інакодумство загалом; повернення кримінальної відповідальності за наклеп як спроба впокорити незалежні засоби масової інформації та перешкодити діяльності громадських активістів; запровадження спрощеної процедури знаття депутатської недоторканності й загроза її ліквідації на плановому референдумі як спосіб стримати парламентську опозицію; застосування заочного кримінального провадження; зміна правил проведення масових акцій на жорсткіші як пастка для демонстрантів; заборона руху в колонах як удар по Автомайдану; заборона на носіння касок і захисних масок як удар по загонах Самооборони Майдану; запровадження статусу «іноземних агентів» як удар по громадських ініціативах; заборона блокування доступу до житла, за яким дозволялося притягати до кримінальної відповідальності не лише тих, хто приїжджав «у гості» до представників влади, а й заарештовувати протестувальників на підставі «скарг незадоволених громадян»; запровадження відповідальності за несанкціоноване втручання в роботу державних інформаційних ресурсів; надання особистих даних при купівлі SIM-картки як запровадження тотального контролю над населенням; посилення відповідальності за заклик до повалення чинної влади.

Третій етап

Ухвалення «диктаторських законів», зміст яких відверто суперечив принципам демократії, призвело до радикалізації протестів. На черговому вічі **19 січня** 2014 року частина його учасників, обурена згаданими законами та бездіяльністю опозиційних лідерів, вирушила до будівлі Верховної Ради. На початку вулиці Михайла Грушевського шлях їм перекрили міліція та «Беркут». Майже відразу почалися сутички. Лінія протистояння пролягла між колонадою стадіону «Динамо» та будівлею Національного художнього музею України. Міліція застосувала світлошумові гранати й інші спецзасоби. Із боку протестувальників полетіли петарди та «коктейлі Молотова». Два міліцейські автобуси, які перекривали шлях колоні, було перекинуто та спалено. Щоб стримати спроби наступу силовиків, протестувальники склали з підпалених шин вогняну барикаду. Утворилася щільна димова завіса. Міліція вдалася до помпових рушниць і водометів усупереч закону, який забороняє використовувати водомети за температури нижчої від нуля градусів за Цельсієм. Цей день увійшов в історію під назвою «Вогнехрещ».

Результатом ескалації стала задекларована готовність Януковича до чергового раунду переговорів. Створена «робоча група з урегулювання кризи» на чолі з тогочасним секретарем Ради національної безпеки і оборони Андрієм Ключевим засвідчила відсутність будь-яких намірів влади дослухатися до вимог протестувальників.

Як наслідок, на вулиці Михайла Грушевського виникли барикади, що стали майданчиком для постійних сутичок між протестувальниками та силовиками.

22 січня смертельні вогнепальні поранення на вулиці Михайла Грушевського отримали вірменин Сергій Нігоян, який приїхав із Дніпропетровщини та був у складі 3-ї сотні Самооборони Майдану, білорус Михайло Жизневський, член організації УНА-УНСО, та українець Роман Сенік із 29-ї сотні Самооборони⁴. Іще одного учасника протестів – ученого-сейсмолога зі Львова Юрія Вербицького напередодні викрали з лікарні, а через добу знайшли мертвим у лісі поблизу села Гнідин Бориспільського району Київської області зі слідами катування. Значні травми біля стадіону «Динамо» одержав та зазнав переохолодження підприємець із Києва, уродженець Волині Олександр Бадера, який помер 28 січня у себе вдома, остерігаючись звернутися до лікарні.

Викрадення людей та знущання з мітингарів стали звичними способами залякування активістів силовими структурами. У новинах за січень з'явилися повідомлення про викрадення й побиття учасників протестів.

За даними координаторів мережі колективного захисту «Свої», 22 січня міліція вивезла в невідомому напрямку 21 особу з вулиці Михайла Грушевського, побила затриманих і закрила їх у холодному «автозаку».

У соцмережах почали з'являтися повідомлення про те, що абоненти операторів мобільного зв'язку «МТС» та «Київстар», які перебували в районі вулиці Михайла Грушевського, одержали повідомлення з текстом «Шановний абоненте, ви зареєстровані як учасник масових заворушень».

Того ж самого дня відбулися чергові перемовини між владою та опозицією, під час яких обговорювалося питання «диктаторських законів». Протестувальники в різних областях України почали займати адміністративні будівлі – головно обласних та міських адміністрацій.

25 січня у Києві мітингувальники ввійшли до приміщення Міністерства енергетики та вугільної промисловості, а наступного дня – зайняли будівлю Міністерства юстиції.

Усвідомлюючи, що втрачає владу, В. Янукович погодився на чергові переговори з протестувальниками.

28 січня прем'єра Миколу Азарова відправлено у відставку, а всі члени його уряду згідно з Конституцією стали виконувачами обов'язків, хоча й залишалися на посадах. Того дня парламент України скасував «диктаторські закони», ухвалені 16 січня.

29 січня Верховна Рада проголосила амністію для мирних протестувальників, ухваливши Закон України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань». Було досягнуто тимчасового перемир'я, що створило передумови до деескалації ситуації.

⁴ Докладнішу інформацію про обставини загибелі Героїв Небесної Сотні можна знайти на сайті УІНП: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/informaciyni-materialy-do-dnya-geroyiv-nebesnoyi-sotni>, розділ «Стрічка героїського чину».

Четвертий етап

На цьому етапі з кінця січня 2014 року спостерігалось відносно затишшя. Протягом **10–16 лютого** відповідно до досягнутих домовленостей протестувальники залишили будівлі КМДА й чотирьох обласних адміністрацій, а також розблокували рух вулицею Михайла Грушевського.

П'ятий етап

18 лютого в день відкриття чергової сесії Верховна Рада мала розглянути законопроект змін до Конституції, які обмежують повноваження президента. Ішлося про повернення до положень Конституції 2004 року. Штаб національного спротиву ухвалив рішення про проведення ходи від майдану Незалежності до Верховної Ради з метою домогтися винести на сесійне голосування й підтримати зміни до Конституції. Мітингарі з Майдану піднялися вулицею Інститутською та рушили в напрямку до Маріїнського парку, де на них уже чекали тітушки під прикриттям правоохоронців. Силовики застосували світлошумові гранати, нерідко з прикріпленими до них металевими деталями для збільшення забійної сили, травматичну та стрілецьку зброю. Епіцентром протистояння між беркутівцями та протестувальниками стали Маріїнський парк і Кріпосний провулок. Відступаючи під натиском озброєних силовиків і тітушок, колона розсіялася, люди в паніці почали тікати навсібіч. Протестувальників витіснили з Жовтневого палацу та «Українського дому». Щоб перешкодити киянам підтримувати майданівців, посеред дня було зупинено роботу метрополітену.

Увечері за участі внутрішніх військ і спецпідрозділів міліції розпочався штурм Майдану. Військовослужбовці внутрішніх військ розібрали барикаду на розі вулиць Хрещатика та Трьохсвятительської, а бійці «Беркуту» зайняли майданчик біля Жовтневого палацу на вулиці Інститутській та простір торгового центру «Метроград» під майданом Незалежності. Того дня ввечері після 18-ї години міліція оголосила про початок «зачистки» Майдану й закликала жінок та дітей залишити площу. Уже через кілька хвилин співробітники МВС за підтримки двох бронетранспортерів розпочали наступ з Європейської площі.

У сутичках цього дня загинули або отримали поранення та ушкодження, що призвели до смерті, Володимир Кіщук, Ігор Сердюк, Сергій Шаповал, Сергій Дідич, Андрій Корчак, Артем Мазур, Петро Гаджа, Василь Шеремет, Віктор Прохорчук, Іван Наконечний, Анатолій Нечипоренко, Антоніна Дворянець, Зураб Хурція, Яків Зайко, Валерій Брезденюк, Ігор Бачинський, Сергій Бондарев, Василь Прохорський, Олександр Плеханов, Олександр Капінос, Андрій Черненко, Віктор Орленко, Володимир Кульчицький, Віктор Швець, Володимир Бойків, Іван Городнюк, Володимир Наумов. На розі вулиць Великої Житомирської та Володимирської від рук невідомих загинув майданівець Віталій Васильцов, пізніше

тітушки вбили журналіста газети «Весті» В'ячеслава Веремія, який хотів їх сфотографувати.

Загалом 18 лютого загинули та отримали смертельні поранення 29 осіб, іще близько 500 протестувальників було поранено. Пресслужба Міністерства охорони здоров'я заявила, що того дня до лікарень звернулися близько 200 осіб, але очевидно, що потерпілих було значно більше.

Незадовго до півночі було підпалено Будинок Федерації профспілок України під час спроби силовиків захопити його. Тут у Штабі національного спротиву розміщувалися харчові, побутові й медичні склади, координаційний та інформаційний центри, кухні й медпункт та перебували сотні людей. Після пожежі у будівлі знайшли тіла майданівців Володимира Топія та Олександра Клітинського. Вони загинули, допомагаючи евакуювати поранених зі шпиталю.

Оборона Майдану тривала всю ніч на **19 лютого**. Протестувальники створили вогняну барикаду з автомобільних покришок. Проти цивільних застосовували вогнепальну зброю, світлошумові гранати. Із боку активістів у відповідь летіли «коктейлі Молотова» та бруківка, використовувалися феєрверки. Смертельні вогнепальні поранення одержали Дмитро Максимов, Юрій Сидорчук та Юрій Пасхалін.

Ранок 19 лютого Майдан зустрів обороняючись. Наметове містечко на площі згоріло вщент. Силовикам удалося витіснити протестувальників із частини майдану Незалежності.

Уночі до столиці прибули кілька автобусів із західноукраїнських областей, вони привезли людей протестувальникам на підмогу, що дало можливість стримати силовиків. Упродовж дня та наступної ночі активні дії в Києві не велися. Але у Хмельницькому біля будівлі управління СБУ того дня було смертельно поранено учасників місцевого Майдану Людмилу Шеремет і Дмитра Пагора, а на блокпосту на трасі Одеса–Київ загинув Віктор Чернець, якого збила автівка з тітушками або силовиками, що на великій швидкості рухалася в напрямку Києва.

Оборона Майдану. Ніч проти 19 лютого 2014 року. Світлина Олексія Белюсенка. Із колекції НМРГ

Того самого дня голова СБУ Олександр Якименко оголосив про початок проведення «антитерористичної операції», звинувативши учасників акцій протесту у вандалізмі, мародерстві, вбивствах, захопленні держустанов та зброї. Однак цю заяву було засуджено не лише лідерами демократичного світу та опозиційними політиками, а й деякими поплічниками Януковича. Ближче до вечора СБУ спростувала інформацію про початок антитерористичної операції. Почалися переговори лідерів опозиції з В. Януковичем, після яких було оголошено перемир'я.

Уранці **20 лютого** до столиці прибули громадські активісти – переважно із західних регіонів України. Іще близько 9-ї години з боку Національної музичної академії імені П. І. Чайковського силовики намагалися прорватися на Майдан.

Найгарячішою точкою того дня на мапі Майдану стала вулиця Інститутська. О 8:55, побачивши відступ спецпризначенців, протестувальники почали відтісняти їх, піднімаючись вулицею вгору. Серед тих, хто наступав, були неозброєні люди. Більшість із них не мала навіть засобів захисту, а в декого були саморобні «обладунки», будівельні каски, диктові щити, подоби бронежилетів із металевих пластин тощо.

Протестувальники відтіснили силовиків до Міжнародного центру культури і мистецтв Федерації профспілок України (Жовтневого палацу). Саме за ним перебував підрозділ «Беркуту» в чорних одностроях із жовтими пов'язками на

рукаві, яким командував майор Дмитро Садовник. Спецпризначенці намагалися звільнити від протестувальників майданчик поблизу будівлі палацу, відкривши вогонь на ураження.

Щит члена 14-ї сотні Самооборони Майдану. Із фондів НМРГ

До 12-ї години в різних місцях Інститутської загинули чи одержали смертельні поранення Олександр Балюк, Георгій Арутюнян, Богдан Вайда,

Максим Шимко, Богдан Сольчаник, Андрій Саєнко, Віталій Коцюба, Олексій Братушка, Богдан Ільків, Ігор Пехенько, Василь Мойсей, Василь Аксєнин, Іван Тарасюк, Ігор Дмитрів, Андрій Дигдалович, Назарій Войтович, Іван Блюк, Сергій Байдовський, Андрій Мовчан, Сергій Кемський, Микола Дзявувльський, Валерій Опанасюк, Анатолій Корнєєв, Сергій Бондарчук, Ігор Костенко, Олександр Щербанюк, Едуард Гриневич, Олег Ушневич, Анатолій Жаловага, Володимир Жеребний, Роман Варениця, Роман Точин, Юрій Паращук, Ігор Ткачук, Владислав Зубенко, Іван Пантелєєв, Устим Голоднюк, Роман Гурик, Євген Котляр, Микола Паньків, Олександр Царьок, Володимир Чаплінський, Йосип Шілінг, Віктор Чміленко, Олександр Храпаченко, Леонід Полянський, Віталій Смоленський⁵.

Далі постріли припинилися, силовики відступили від майдану Незалежності.

Останнім загиблим того дня став киянин Володимир Мельнічук. Близько 17-ї години він стояв на звільненій терасі Жовтневого палацу, розмовляючи по телефону з матір'ю, аж раптом у нього влучила куля.

Загалом 20 лютого загинули та в наступні дні померли від вогнестрільних поранень 48 осіб. Із боку силовиків за всі дні протистоянь за різних обставин загинули 17 осіб.

Точну кількість учасників протестів у листопаді 2013-го – лютому 2014 року визначити важко. За результатами соціологічного дослідження, проведеного на замовлення НМРГ центром «Соцінформ», участь у протестах узяли близько 6,5 млн українців. Половина з них брала участь в акціях у своїх регіонах, а до громадських активістів належав кожен п'ятий.

Загиблих учасників протестів назвали Героями Небесної Сотні. До них віднесено 107 осіб.

Розв'язка

Масові вбивства беззбройних людей у середмісті Києва впродовж 18–20 лютого стали переломним моментом у перебігу протестів і спричинили падіння режиму Януковича та початок радикальних змін у системі державної влади.

20 лютого близько 18-ї години, коли у залі зареєструвалися 227 народних депутатів, почала роботу Верховна Рада. Засідання вів єдиний представник керівництва українського парламенту Руслан Кошулинський. Масштаби злочину влади проти свого народу вразили навіть однопартійців Януковича. Силовий розгін учасників протестів на київському майдані Незалежності у ніч на 30 листопада 2013 року, «диктаторські закони» 16 січня 2014 року, подальша ескалація конфлікту та розстріл мирних протестувальників у січні-лютому 2014 року були прямим порушенням статей 22 та 39 Конституції України.

20 лютого Верховна Рада ухвалила постанову «Про засудження застосування насильства, що призвело до загибелі людей». Цією постановою було

⁵ Докладніше про це на сайті НМРГ: День Героїв Небесної Сотні: інформаційно-методичні матеріали | Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності (maidanmuseum.org).

визнано, що проведення антитерористичної операції Службою безпеки України та Антитерористичним центром не відповідали Конституції України, а Збройні сили та інші військові формування не могли використовуватися для обмеження прав і свобод громадян. Кабінетові Міністрів України, Службі безпеки України та підпорядкованим їм військовим і воєнізованим формуванням доручалося негайно припинити й не допустити використання будь-яких видів зброї та спеціальних засобів проти учасників акцій протесту; заборонялося проведення антитерористичної операції та було доручено вжити заходів для повернення особового складу, не задіяного в охороні державних установ, до місць постійної дислокації.

Того ж дня силовиків почали відводити з міста, вулиці в Києві та в інших обласних центрах патрулювали члени Самооборони Майдану та місцеві мешканці.

Паралельно з роботою Верховної Ради тривав перемовний процес між лідерами опозиції й В. Януковичем за участі міністрів закордонних справ Німеччини, Польщі та Франції, в центрі якого було обговорення дострокових президентських виборів, повернення до Конституції 2004 року, формування уряду національної довіри.

21 лютого парламент ухвалив Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України», Закон України «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України». Також ухвалили рішення про відсторонення від посади міністра внутрішніх справ Віталія Захарченка.

22 лютого громадяни України дізналися про втечу Віктора Януковича та його найближчого оточення до Росії. У зв'язку із самоусуненням В. Януковича від виконання конституційних повноважень депутати 314 голосами підтримали постанову Верховної Ради «Про взяття політичної відповідальності за ситуацію в Україні», в якій доручалося новообраному Голові Верховної Ради Олександрові Турчинову координувати роботу Кабінету Міністрів України. Увечері цього дня парламент ухвалив постанову «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України». Згідно з положеннями Конституції України вибори президента призначаються на 25 травня 2014 року. До вступу на посаду нового президента його обов'язки виконував Голова Верховної Ради України Олександр Турчинов.

Революція Гідності, яку було спрямовано на захист громадянських прав і свобод, сприяла демократизації суспільства та була підтримана демократичними країнами світу.

Нове керівництво української держави забезпечило вільну діяльність опозиційних сил, а самоорганізація громадян, яка під час Революції Гідності

виявилася у низці ініціатив, сприяла розвитку громадянського суспільства у постмайданний період.

24 січня 2019 року Оболонський районний суд Києва засудив експрезидента України Віктора Януковича до 13 років позбавлення волі за державну зраду й пособництво у веденні агресивної війни проти України з боку Російської Федерації.

Самоорганізація суспільства й ініціативи Революції Гідності

Потужна самоорганізація українських громадян стала феноменом Революції Гідності. Перші ініціативи почали формуватися з 30 листопада 2013 року після жорстокого нічного розгону силовиками мітингувальників на майдані Незалежності. Серед майданівських ініціатив є зокрема такі:

- **«Євромайдан-SOS»** – виникла після побиття протестувальників у ніч на 30 листопада з метою надання правової допомоги потерпілим. До складу ініціативи ввійшли правники, громадські активісти та журналісти, які збирали інформацію про потерпілих під час протестів і забезпечували юридичні послуги та захист у судах для учасників Євромайдану;
- **Самооборона Майдану** – почала формуватися надвечір 30 листопада 2013 року з метою досягнення безпеки учасників протестів і підтримки громадського порядку в середмісті столиці. 1 грудня для координації сотень як основних структурних одиниць Самооборони було утворено Штаб Самооборони Майдану. Наприкінці грудня 2013 року нараховувалося 17 сотень Самооборони Майдану, а наприкінці лютого – понад 40. 11 лютого 2014 року Самооборона стала всеукраїнським понадпартійним рухом, серед завдань якого було зберегти суверенітет та єдність України, відстояти європейський вибір держави, захистити права та свободи громадян, протидіяти намаганням установити в Україні повноцінну диктатуру, захистити громадянські права українців, протидіяти імперським впливам Кремля;
- **Автомайдан** – організував рейди до помешкань високопосадовців, відповідальних за ескалацію насильства щодо мітингарів, а також забезпечення активістів Майдану продуктами й теплим одягом. У дні загострення конфліктів учасники Автомайдану перевозили поранених до лікарень;
- **Громадський сектор Євромайдану** – відповідав за забезпечення протестувальників помешканням, їжею, одягом, за мобілізацію активістів та надання допомоги потерпілим під час сутичок;
- **Медична служба Майдану** – створена з метою надання медичної допомоги учасникам протестів, у тому числі під час загострення протистоянь. Також забезпечувала надання психологічної підтримки протестувальникам;

- **варта в лікарні** – забезпечувала захист поранених активістів Майдану в лікарнях;
- **«Народний госпіталь»** – один із головних координаційних центрів зі збору ліків і медобслуговування та доставки їх до лікарень;
- **польова кухня Майдану та Мальтійська польова кухня** – опікувалися харчуванням майданівців;
- **Бібліотека Майдану** – громадська ініціатива, що діяла в стінах «Українського дому» як своєрідне «місце духу», де люди могли духовно відновлюватися, читати, дискутувати;
- **«Польова пошта Майдану»** – організувала листування між мешканцями наметового містечка. Конверти, марки та листівки приносили на Майдан небайдужі люди, які підтримували діяльність ініціативи, а тому самі засоби листування мали символічну ціну – «одна добра справа»;
- **Мистецька сотня** – створена з метою згуртувати митців для проведення мистецьких акцій, флешмобів і перформансів, що привертати б увагу до подій в Україні;
- **«Мистецький Барбакан»** – культурний осередок митців-активістів, що під час загострення конфліктів перетворився на своєрідну «хімічну майстерню», в якій наповнювали пляшки «коктейлем Молотова»;
- **«Відкритий університет Майдану»** – виник як реалізація ідеї кількох ініціативних груп працівників, випускників та викладачів київських бізнес-шкіл і громадських активістів організувати навчання на Майдані для учасників мирного протесту. У грудні 2013 року функціонував коло Лядських воріт, а із січня 2014-го – у фое «Українського дому»;
- **Музей Майдану** – ініціатива виникла у січні 2014 року у результаті взаємодії музейників та активістів Майдану, які, розуміючи історичний масштаб і суспільне значення подій в Україні, закликали до збереження артефактів і свідчень Революції Гідності. Результатом зусиль активістів стало створення музейної інституції: 18 листопада 2015 року було видано розпорядження Кабінету Міністрів України про утворення Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності.

Марка «Пошти Майдану». Художниця Юлія Овчаренко. Із фондів НМРГ

Символи Майдану

Організація символічного простору та використання символів були невід'ємними складниками Революції Гідності. Майдан часто асоціювався із Запорозькою Січчю та став символом волелюбності й нескореного духу українців. Символічного значення набули предмети, завдяки яким активісти та їхні прихильники позначали себе як групу, що має спільні цінності.

Серед основних символів Майдану – **стрічки з кольорами прапорів України та Європейського Союзу, каски та щити** членів Самооборони Майдану, що не

могли захистити від куль, а радше сприймалися як суто символічні засоби захисту чи як обереги. Невипадково значну кількість щитів і касок було розписано або вкрито написами.

Символом Майдану стала конструкція новорічної ялинки, встановлена на головній площі столиці. Майданівці називали її «йолкою». Ставши формальною причиною побиття людей у ніч на 30 листопада 2013 року, згодом вона перетворилася на один із головних символів протесту. Мітингарі прикрасили її прапорами, плакатами, банерами тощо.

Каска волонтера психологічної служби Майдану. Із фондів НМРГ

До загострення ситуації у січні 2014 року символом Майдану як місця, де збиралися культурні й освічені люди, європейці за духом, було **піаніно Майдану**. Його встановлювали перед силовиками, а відчайдушні музиканти виконували на ньому різні музичні композиції.

Стрічка із символікою Євросоюзу та кольорами прапора України. Із фондів НМРГ

Під час сутичок із силовиками – спочатку на вулиці Михайла Грушевського, а потім і на самому майдані Незалежності – символами активних протестів стали **пляшки з «коктейлем Молотова», бруківка та шини**, підпалюючи які протестувальники створювали вогняний кордон і димову завісу, що закривала їх від бійців МВС.

Важливим складником Майдану був **намет**. Ще від часів Революції на граніті 1990 року встановлення намету на головній площі столиці символізувало початок протестів.

Серед інших символів Майдану можна назвати також **бочки з вогнем**, навколо яких грілися протестувальники, зображення **Тараса Шевченка** й цитати з його творів на щитах, касках, плакатах, **жовті хустки** членів Самооборони Майдану та ін.

Висновки

1. Революція Гідності сприяла демонтуванню режиму В. Януковича.
2. Революція Гідності вплинула на активізацію громадянського суспільства та розвиток волонтерського руху.
3. Революція Гідності сприяла відновленню чинності Конституції 2004 року, згідно з якою Україна сьогодні є парламентсько-президентською республікою.

4. Завдяки Революції Гідності стало можливим підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і запровадження з боку Євросоюзу безвізового режиму для українців.
5. Революція Гідності відстояла та утвердила європейський вектор розвитку України.
6. Унаслідок Революції Гідності скасовано позаблоковий статус України та розпочато реформування збройних сил із метою протистояти російській збройній агресії на сході країни, а також низку інших реформ.

Дослідники революційних подій зазначають, що потрібно не менш ніж десятиліття, щоб нові ідеї та смисли, які народилися під час протестів, було засвоєно й вони трансформувалися у суспільні перетворення.

Революція Гідності вплинула на формування якісно нових суспільних запитів щодо вдосконалення політичної системи в Україні, розбудови державних інституцій та утвердження верховенства права. Ідеться про потребу реформування системи судочинства та правоохоронних органів, люстрацію чиновників часів президентства Віктора Януковича, боротьбу з корупцією, покарання винних у загибелі людей під час протестів, забезпечення процесу євроінтеграції, деолігархізацію, декомунізацію, проведення конституційної реформи тощо.

Частину цих вимог було виконано відразу після Революції Гідності. Зокрема після президентських і парламентських виборів 2014 року Україна стала асоційованим членом Європейського Союзу. Завдяки зоні вільної торгівлі зріс товарообіг з ЄС, таким чином, було значною мірою усунуто економічну залежність України від Російської Федерації. Частково виконано також запити щодо децентралізації, декомунізації та оновлення політичної еліти в Україні.

Сформоване після Революції Гідності потужне громадянське суспільство має вплив на суспільно-політичні процеси в державі та намагається контролювати їх із метою розбудови ефективних державних інститутів як запоруки стабільного розвитку демократичної України в майбутньому.

Майдан 2013–2014 років засвідчив, що цінності, які обстоювали громадяни України, віддаючи за них власне життя, відмінні від тих, які пропагує Росія. Це змусило керівництво Російської Федерації вдатися до силових методів задля збереження впливу на Україну або хоча б на її частину шляхом окупації Автономної Республіки Крим та частини Донецької й Луганської областей. Протистоячи збройній агресії на сході, Україна сьогодні продовжує боротьбу за свободу та гідність своїх громадян.

Більше про Революцію Гідності можна дізнатися з документальних фільмів, літератури та вебресурсів (**Додаток 2**).

Висловлювання відомих іноземців про Революцію Гідності

Тімоті Снайдер, професор Єльського університету (США):

«Із погляду Європи сенсом Майдану було європейське майбутнє.

У 2014 році єдиними, хто говорив про майбутнє Європи, були українці».

Посилання: [Як Україна може дати майбутнє Європі? Конспект лекції Тімоті Снайдера. Історична правда \(istpravda.com.ua\)](http://istpravda.com.ua)

Гі Вергофстадт, прем'єр-міністр Бельгії:

«Євромайдан – найбільша проєвропейська демонстрація в історії ЄС».

Посилання: <https://maidanmuseum.org/uk/storinka/revolyuciya-gidnosti>

Джо Байден, віцепрезидент США, нині президент США:

«Серед вогню та льоду, снайперів на дахах Небесна Сотня заплатила найстрашнішу ціну патріотів... Їхня кров та мужність дають українському народові другий шанс на свободу».

Посилання: [«Весь світ стежить за вами». Що Байден казав про Україну. BBC News Україна](http://www.bbc.com/news/ukraine-20140218)

Галя Акерман, письменниця, журналістка, виконавчий директор «Європейського форуму за Україну» (Франція):

«Є один парадокс, який не був таким відчутним, коли тривав Майдан, але зараз він стає помітним. Полягає він у тому, що Майдан відбувся в деякій суперечності із західним мейнстримом. Я маю на увазі повернення до традиційних цінностей, до закритості. Зараз у багатьох західних країнах цінності безпеки ставляться вище від демократичних».

Посилання: [Остання революція перед реваншем: світові інтелектуали про Революцію Гідності. Громадське телебачення \(hromadske.ua\)](http://hromadske.ua)

Карл Шльогель, дослідник історії Східної Європи (Німеччина):

«Із погляду сьогодення Майдан видається першою серйозною, ризикованою спробою проблематизувати поняття Європи поза межами повоєнного світопорядку. Це початок ерозії путінської Росії, що стоїть за так званою українською кризою. Це початок переосмислення підходу до оборони Європи після тривалого періоду ілюзій щодо щасливого кінця історії. Ми маємо знову вчитися боротися за наші цінності, наш спосіб життя, за те, за що люди вмирали й досі вмирають в Україні».

Посилання: [Остання революція перед реваншем: світові інтелектуали про Революцію Гідності. Громадське телебачення \(hromadske.ua\)](http://hromadske.ua)

Марсі Шор, професорка Єльського університету (США), дослідниця Східної Європи:

«Для мене Майдан був неочікуваним проявом того, що Ганна Арендт назвала «скарбом революції, який існує поза виміром перемоги чи поразки». Це було ніби висвітлення спроможності людей співпереживати, бути щирими, щедрими, солідарними. Це був час, коли сама мить, можливо, всі ці речі – щирість, щедрість, солідарність – стали ще ціннішими. Особливо в час нігілізму та розпачу Майдан нагадав мені, що щось хороше можливе – може, не так часто, може, це складно, не так імовірно, але можливо».

Посилання: [Остання революція перед реваншем: світові інтелектуали про Революцію Гідності. Громадське телебачення \(hromadske.ua\)](http://hromadske.ua)

Висловлювання відомих українців про Революцію Гідності

Кардинал Любомир Гузар, голова Української греко-католицької церкви:

«Ми хочемо бути демократичною державою. Майдан великою мірою це заманіфестував. Люди, які там стояли, щиро мріяли. Але мрії треба втілювати у життя працею».

Посилання: <https://www.obozrevatel.com/ukr/news/80491-lyubomir-guzar-u-suchasnoi-vladi-na-pershomu-mistsi-mogutnist-a-ne-sluzhinnya.htm>

«Майдан – не лише протест проти уряду та проти влади. Майдан – це позитивна подія, диво та прояв волі у напрямі зміни, зміни на краще, на щось добре. Майдан був, щоб будувати. І люди, які були там, які переживали там по кілька днів, чи кільканадцять, чи кількадесят днів, розуміли: вони там є задля добра, щоб будувати... Майдан... це був розворот у напрямі будувати та творити».

Посилання: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2239308-lubomir-guzar-slova-aki-zvucali-zapovitom-citati-pastira.html>

Євген Сверстюк, дисидент, політв'язень радянського режиму, президент Українського ПЕН-клубу, доктор філософії:

«Євромайдан для мене – це місце, де засвідчується право людини обстоювати свою гідність та право. Уже вдруге в XXI столітті Майдан підіймає гідність України у своїх власних очах та очах усього світу... Майдан працює на

перспективу. Уже зараз він багато чого навчив суспільство... Ми стали на іншу висоту – солідарності та відповідальності. Це початок зміни суспільства... На Майдані народжується новий тип громадянина – гідного та безстрашного».

Посилання: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/ievgen-sverstyuk-maydan-pracyuie-na-perspektivu1>

Мирослав Маринович, український правозахисник, публіцист, релігієзнавець:

«Якщо говорити про мою оцінку Революції Гідності, то вона дуже висока. І це почуття великої гордості за народ, великої радості, що ми спромоглися на таке піднесення духу».

«І тому я називаю і Помаранчеву Революцію, і Революцію Гідності революціями духу. Передусім – духу, а не політичними революціями. Вони не змінили, скажімо, олігархічний лад. Але вони утвердили незалежницький дух українців».

Посилання: <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/12/1/7275415>

Богдан Гаврилишин, економіст, меценат, член Римського клубу:

«На Майдані ми здобули цінності вищі, аніж ті, які зараз називають європейськими».

Посилання: <https://rpr.org.ua/news/molod-zminyt-ukrajinu-bez-revoljutsiji-bohdan-havrylyshyn>

Святослав Вакарчук, музикант, лідер гурту «Океан Ельзи»:

«Майдан – це не пафосна дата. Майдан – це мішки під очима від безсоння. Майдан – це сльози від диму. Майдан – це кулаки, стиснуті від злості. Майдан – це зірваний голос. Майдан – це відчуття тепла від незнайомця. Майдан – це ком у горлі під «Пливе кача»... ком у горлі, але – впевненість у перемозі!»

Посилання: <https://glamurchik.tochka.net/ua/261238-maydan-tse-ne-pafosna-data-svyatoslav-vakarchuk-v-shestuyu-godovshchinu-revoljutsii-dostoinstva/>

Мирослав Попович: філософ, академік НАН України, заслужений діяч науки і техніки:

«А Майдан – навпаки, змінив політичний уклад України. І вже цього ніколи не викоринити... Майдан – це великий чинник, це тиск масових настроїв».

Посилання: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1917710-miroslav-popovich-akademik-direktor-institutu-filosofiji-nanu.html>

Оксана Забужко, письменниця та есеїстка:

«Майданом 2013–2014 років Україна «зірвала стоп-кран» поїзду, що на всіх парах мчав у прірву: доти прихована (замаскована під гирилицю планомірно спровокованих «локальних конфліктів»), війна за «новий світовий порядок»

нарешті вийшла на яв. І я щаслива, що моя країна – ціла навзагал, як «колективний індивід» і «колективна душа», – коли її прийшли вбивати, не дезертирувала, не колаборувала, і вирішальною для історичної дії «критичною масою» одиниць таки, попри брак довіри до влади (а також настійне інформ-прокапування «це-не-твоя-війна!»), поплювала в долоні й взялась за оборону, ясно розгледівши під російським триколом свою смерть».

Посилання: <https://litcentr.in.ua/publ/280-1-0-17418>

Руслана Лижичко, співачка, громадська діячка:

«Майдан – це ідея, це серце моєї країни – України! Я знаю, що цей Майдан живе і завжди буде жити. Бо Майдан – це ідея. Ідея нашої країни, яку я безмежно, як і всі ви, люблю».

Посилання: <https://portal.lviv.ua/news/2020/11/22/ruslana-lyzhychko-majdan-tse-ideia-nashoi-krainy-vin-zhyve-i-bude-zhyty>

Євген Глібовицький, журналіст, політолог, експерт із довгострокових стратегій:

«...внаслідок цього Майдану з'явилася незалежна Україна. У 1991 році наша незалежність була зачата, а реальним змістом вона наповнилася лише тепер».

Посилання: [Глібовицький: Шлях України – не такий, як у Європи. Новинарня \(novynarnia.com\)](http://novynarnia.com)

ДОДАТОК 1

Рекомендовані фільми про Помаранчеву революцію

1. «День сьомий» (2005), документальний фільм, режисер Олесь Санін.
2. «Епізоди парламентської хроніки» (2004), документальний фільм, режисер Андрій Михайлик.
3. «Ніщо та ніколи» (2006), документальний фільм, режисер Дмитро Сан.
4. «Операція «Професор» (2004), вебсеріал, студія «Веселі яйця».
5. «Помаранчева зима» (2007), документальний фільм, режисер Андрій Загданський (США).
6. «Помаранчева революція» (2007), документальний фільм, режисер Стівен Йорк (США).
7. «Помаранчеве небо», мелодрама, режисер Олександр Кирієнко.

8. «Помаранчевий протест» (2004), документальний фільм, телевізійна агенція «Кипарис» та ГО «За права кожного».
9. «Помаранчеві хроніки» (2007), документальний фільм, режисер Даміан Колодій (США).
10. «Українська революція: за півкроку до крові» (2005), документальний фільм, режисери Світлана Карнасюк, Юрій Юрченко.

Рекомендована література про Помаранчеву революцію

1. Вишеславський Гліб, Осадчук Петро. «Майдан свободи» (фотоальбом). Київ: Оранта, 2005.
2. Гальчинський Анатолій. «Помаранчева революція і нова влада». Київ: Либідь, 2005.
3. Забужко Оксана. «Let my people go»: 15 текстів про українську революцію. Київ: Факт, 2006.
4. Кульчицький Станіслав. «Помаранчева революція». Київ: Генеза, 2005.
5. Слабошпицький Михайло. «Пейзаж для Помаранчевої революції». Київ: Ярославів Вал, 2005.
6. Яневський Данило. «Обличчя «Помаранчевої» революції». Харків: Фоліо, 2005.

Музичні та пісенні твори, популярні у період Помаранчевої революції

1. Державний Гімн України.
2. Гурт [«Гринджоли» – «Разом нас багато»](#).
3. Гурт «Мандри» – «Не спи, моя рідна земля».
4. Марія Бурмака – «Ми йдемо», «Не бійся жити».
5. Гурт «Стелсі» – «Ющенко – ТАК».
6. Гурт «ТНМК» – «Помаранчі».
7. Гурт «Бумбокс» – «Солодкі сиропи».
8. Гурт «Океан Ельзи» – «Вставай».
9. Руслана Лижичко – «Ой, заграй».

Вебресурси щодо Помаранчевої революції

1. Вибори президента України 31 жовтня, 21 листопада та 26 грудня 2004 року. Заключний звіт Місії ОБСЄ/БДІПЛ зі спостереження за виборами. Варшава, 2005: [Microsoft Word – Ukraine Final Report Ukr final.doc \(cvk.gov.ua\)](#).

2. Українська правда: <http://www.istpravda.com.ua/tags/pomarancheva-revoljutsija>.

ДОДАТОК 2

Рекомендовані фільми про Революцію Гідності

1. «День жалоби» (2014), драма, режисер Максим Тетерук.
2. «Еволюція Гідності» (2014), документальний фільм, режисери Ольга Читайла та Артем Лагутенко.
3. «Жіночі обличчя революції» (2014), документальний фільм, режисер Наталія П'ятигіна.
4. «Зима у вогні» (2015), документальний фільм, режисер Євген Афінеєвський.
5. «Зима, що нас змінила» (2013–2014), документальний фільм, режисер Володимир Тихий.
6. «Майдан» (2014), документальний фільм, режисер Сергій Лозниця.
7. «Майдан. Мистецтво спротиву» (2014), документальний фільм, режисер Антін Мухарський (Орест Лютий).
8. «Молитва за Україну» (2014), документальний фільм, режисер Євген Афінеєвський.
9. «Переломний момент: Війна за демократію в Україні» (2017), документальний фільм, режисери Олесь Санін, Марк Гарріс.
10. «Правда Майдану» (2014), документальний фільм, режисери Андрій Солоневич, Дмитро Ломачук.
11. «Сильніше ніж зброя» (2014), документальний фільм, режисери Володимир Тихий, Юлія Гонтарук, Роман Любий.
12. «Скрізь Майдан» (2015), документальний фільм, режисер Катерина Горностай.
13. «Чорний зошит Майдану» (2014), документальний фільм, авторський колектив із 13 режисерів.

Відеоматеріали на тему Майдану та щодо діяльності Національного музею Революції Гідності можна знайти на музейному ютуб-каналі:

https://www.youtube.com/channel/UCtbhvvtL8TUazkrqvs_eRw/featured.

Рекомендована література про Революцію Гідності⁶

1. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави. Київ: Ніка-Центр, 2016.
2. 94 дні. Євромайдан очима ТСН. Київ: Основи, 2014.
3. Винницький Михайло. Український Майдан, російська війна. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021.
4. Історія з Майдану. Епізод I. Графічна новела. Київ: НМРГ, 2019.
5. Кошкіна Соня. Нерозказана історія. Київ: Брайт Букс, 2015.
6. Курков Андрей. Дневник Майдана. Харьков: Фолио, 2018.
7. Літопис самовидців: дев'ять місяців українського спротиву. Київ: Комора, 2014.
8. Майдан від першої особи. 45 історій Революції Гідності. Київ: К.І.С., 2015.
9. Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах. Вип. 2. Київ: К.І.С., 2016.
10. Майдан від першої особи. Регіональний вимір. Вип. 3 у 2 ч, ч. 1: Автономна Республіка Крим – Луганська область. Київ: К.І.С., 2017.
11. Майдан від першої особи. Регіональний вимір. Вип. 3 у 2 ч., ч. 2: Львівська – Чернігівська області. Київ: К.І.С., 2018.
12. Майдан. Пряма мова. Книги 1–2. Київ: НМРГ, 2019.
13. Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки. Київ: Дух і Літера, 2016.
14. Небесна Сотня: антологія майданівських віршів. Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2014.
15. Революція Гідності: на шляху до історії. Відп. ред. І. Пошивайло, Л. Онишко. Київ: НМРГ, 2020.
16. Стецик В. Розворот 21 листопада 2013 – 1 березня 2014. Хроніки Майдану. Київ: Смолоскип, 2018.
17. Стражний О. Майдан. Події – свідчення – менталітет. Київ: Дух і Літера, 2016.
18. Трайдакало О. Майдан. Погляд зсередини. Київ: BookExpress, 2018.
19. Терейковська С. Небесна Сотня. Життєписи. Т. 1–3. Київ: НМРГ, 2018, 2019, 2020.
20. Українська Революція Гідності, агресія РФ і міжнародне право. Київ: К.І.С., 2014.
21. #EUROMAIDAN – History in the Making. Київ: Основи, 2014.
22. Фантомная боль. #maidan. Київ: o4i.today, 2014.

⁶Ширший перелік книжок на сторінці НМРГ: Бібліотека Музею Майдану | Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності (maidanmuseum.org).

Музичні та пісенні твори періоду Революцію Гідності

1. Гурт «Океан Ельзи» – «Вставай!».
2. Гурт «Kozak System» – «Брат за брата».
3. Народна пісня – «Горіла шина, палала».
4. Народна пісня «Горіла бочка, диміла».
5. Гурт «Таракан» – «Podaj rękę Ukrainie» («Подай руку Україні»).
6. Гурт «Ляпис Трубецкой» – «Воины света».
7. Гурт «Пікардійська Терція» – «Гей, пливе кача».
8. Литовські музиканти (музика Віргіса Пупшиса, слова Анастасії Дмитрук) – «Нікогда мы не будем братьями».
9. Злата Огневич «Pray For Ukraine».
10. Майкл Щур – «Гітарний перебор».

Вебресурси щодо Революції Гідності

1. [Національний музей Революції Гідності. Революція Гідності: День Героїв Небесної Сотні: інформаційно-методичні матеріали | Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності \(maidanmuseum.org\).](http://maidanmuseum.org)
2. [Український інститут національної пам'яті та Музей історії міста Києва:](http://ukrainianmuseum.org)
3. <https://old.uinp.gov.ua/maidan-museum-tour/main.html>; <http://tsn.ua/special-projects/maidanunknown>.
4. Сайт- меморіал, присвячений Героям Небесної Сотні: <https://nebesnasotnya.com>.
5. «Українська правда»: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2015/11/20/148731>.
6. Спецпроект ТСН: <http://euromaidan.tsn.ua>.
7. Проект Центру дослідження визвольного руху: https://www.youtube.com/watch?v=J_-9MZWWAz8.
8. Проект Центру дослідження визвольного руху: https://www.youtube.com/watch?v=tBukajst_mk.